

DR. MAYER LÁSZLÓ

A SZÖVETKEZETEK FEJLŐDÉSÉNEK NÉHÁNY VONATKOZÁSA TANZÁNIÁBAN

Tanganyika 1961. december 9-én nyerte el függetlenségét Nagy-Britanniától. A politikai függetlenség kivívása azonban csak kezdete a gazdasági függetlenség megvalósításának. Ezt ma már egyre többen ismerik fel a fejlődő országok vezető politikai és gazdasági személyiségek közül. A gazdasági függetlenség pedig lényegében olyan nemzetgazdaságok kialakítását jelenti, amelyek sokoldalúan fejlettek, alapvetően képesek lakosságukat élelmiszerral ellátni, megszabadulni a fejlett kapitalista országok nemzetgazdaságainak nyomasztó hatásaitól, és saját iparral rendelkeznek.

Tekintettel arra, hogy a nemzetgazdaságra a monokultúrás, túlnyomóan agrár jelleg a jellemző, a gazdasági fejlődés kiindulópontja és kulcskérdése a mezőgazdaság fejlesztése.

A fejlődő országokban az agrárpolitika tekintetében — a sokrétűségük, bonyolultságuk mellett — két fő tendenciát lehet megfigyelni. Azokban az országokban, ahol a fejlődésben erősebb a kapitalista elem, kimondottan, vagy gyakrabban hallgatólagosan a kapitalista utat tartják követendőnek, a mezőgazdaság fejlesztését kizárólag, vagy túlnyomóan „technikai” kérdésként kezelik, vagyis műtrágya, öntözés, igaerő, gép alkalmazása, stb. — elhanyagolják a társadalmi-gazdasági viszonyok fejlesztésének problémáját. Legjobb esetben annyiban tekintik politikai-gazdasági kérdésnek a mezőgazdaság fejlesztését, amennyiben az elavult társadalmi viszonyokat (törzsi földtulajdon feud.-viszonyok és gazdálkodási szokások) kell eltávolítani az útból.

A másik fő csoporthoz tartozók — és ezek száma egyre nő, ezek közé tartozik Tanzánia is — egyre jobban felismerik, hogy a mezőgazdasági fejlesztés kérdése társadalmi-gazdasági termelési viszony kérdése is legalább annyira, mint technikai. Felismerik azt is, hogy mind a társadalmi viszonyokban, mind a mezőgazdasági technikában döntő fejlődést elérni csak céltudatos, tervszerű gazdaságpolitikával lehetséges, és a pártnak mozgósítani kell a tömegeket.

1. Tanzánia néhány főbb gazdasági és mezőgazdasági jellemzője

Tanzánia (a korábbi Tanganyika és Zanzibár sziget egyesüléséből keletkezett köztársaság), Afrika keleti partján, az egyenlítőnél délre kb. 300 km-re fekszik. Területe 937 062 km², lakossága 12,2 millió fő.

Általános gazdasági színvonalát jól jellemzik a következő adatok:

*Egyes ágazatok részesedése a társadalmi össztermékből
(GDP) 1967. %-ban¹*

mezőgazdaság	55%
feldolgozóipar	5%

Talán még ennél is jobban mutatja az elmaradottságot, hogy a lakosság több mint 90%-a a mezőgazdaságban dolgozik. Az csak természetes, hogy a gazdasági szerkezet tükröződik külkereskedelmében is. Az export értékének több mint 80%-a mezőgazdasági termékekből áll. Ezek közül is kiemelkedik három monokultúrás termék, a szizál, kávé és a gyapot, amelyek feldolgozatlan állapotban kerülnek ki a világpiaconra.

Magának a mezőgazdaságnak az elmaradottságát mutatja, hogy a naturál-gazdálkodás — a saját célra termelés aránya igen nagy. A növénytermesztés, állattenyésztés, erdészet és halászat összesített nettó értékében (1967), ennek aránya kb. 66%, míg az árutermelés (eladásra termelés) mindössze 34%.²

Továbbá a mezőgazdasági technikára jellemző, hogy a földek termőerejét az ősi módszerrel próbálják pótolni, 3—4 éves művelés után 5—15 évig pihentetik, ill. parlagon hagyják, amikor benővi a dzsungel bozótja és füve. Az állati igaerőt sem szántásra, sem szállításra szinte nem is használják, a földet kapával művelik rendkívül nagy erőfeszítéssel. A terméshozam következképp rendkívül alacsony és bizonytalan. A csapadék évi össztermegét tekintve (kb. 700—800 mm) az ország összterületének kb. 20—25%-án mondható megfelelőnek, bár még itt is eloszlása sokszor rapszodikus, illetve oly nagy tömegben viharosan zúdul le, hogy lemossa a talajt. Az ország területének kb. 75—80%-a szinte félsivatagos, száraz és csak öntözéssel lehetne megművelni.

Az előzőekben felsorolt néhány gazdasági-mezőgazdasági jellemzőből látható, hogy az ország és annak vezető pártja, a TANU előtt óriási feladatok állnak a gazdaságfejlesztés terén. E hatalmas feladatok megvalósítása nem lehetséges az erők, erőforrások maximális koncentrációja, a párt és az állam tervszerű gazdaságpolitikája, a széles néptömegek mozgósítása nélkül.

Ezeket az alapfeltételeket fokozatosan ismerték fel Tanzániában az 1961-es függetlenség kivívása és különösen az 1967-es TANU-konferencia, és az itt elfogadott Arushai nyilatkozat óta. Maga az Arushai Nyilatkozat a TANU politikai-gazdasági programja — a szocializmus építése elérése céljából, egy új korszak kezdetét jelentette, egy következetesebb és konkrétan megfogalmazott szocializmus építésében.

Az Arushai Nyilatkozat kimondja, hogy a szocializmus politikája mindenekelőtt a kizsákmányolás megszüntetését és a főbb termelési eszközök társadalmi tulajdonba vételét jelenti.

„Az igazi szocialista állam az, amelyben minden ember dolgozó és amelyben sem kapitalizmus, sem feudalizmus nem létezik. Ennek nincs két osztálya — alsó osztálya, amely a megélhetésükért dolgozó emberekből áll és felső osztály, amely a más emberek munkájából élőkiből áll. Egy igazi szocialista államban senki sem zsákmányolja ki a másikat, hanem mindenki, aki munkaképes dolgozik és kap egy méltányos jövedelmet munkájáért és a jövedelmek nem különböznek jelentősen ... Annak érdekében, hogy felépítsük és megőrizzük a szocializmust, biztosítani kell, hogy a főbb termelési eszközök maguknak a parasztnak és munkásoknak ellenőrzése

¹ Background to the Budget 1968/69. (Dar Es Salama, 1968. Government Printer). 9. old.

² Uo. 44. old.

alatt; illetve tulajdonában legyenek kormányuk és szövetkezetük közvetítésével... Annak biztosítása is szükséges, hogy az uralkodó (kormányzó) párt a parasztok és munkások pártja legyen.”³

E fenti idézetből úgy gondolom világos, hogy a tanzániai szocializmust nem valamiféle elvont, humanista, homályos fogalmakként értelmezik, mint ahogy nagyon sok más fejletlen országban, ahol szocializmusról beszélnek, gyakorlatban azonban a kapitalizmus gazdálkodási rendszerét építik ki.

Továbbá ezen idézetből az is kiderül, hogy a szocializmus építése szempontjából elengedhetetlennek tartják egy olyan uralmon levő párt létezését, amely a parasztok és munkások érdekeit képviseli. Tekintettel arra, hogy Tanzániában a mezőgazdaság a túlnyomó népgazdasági ág, a népesség több mint 95%-a megélhetését innen szerzi, a szocializmus építése mindenekelőtt e területen fontos. A mezőgazdaság rendkívüli technikai elmaradottsága (emberi erő, parlagos műveltetés) egyfelől és sok helyen az ősközösségi termelési viszonyok (tulajdon), másfelől, rendkívül bonyolulttá teszi a szocialista átalakulást. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy egyes árut termelő vidékeken (kávé, gyapot) a gazdák bérmunkásokat is kezdenek alkalmazni, tehát a tőkés viszonyok is léteznek már. Az alapvető probléma az, hogy az ősközösségi művelésű gazdasági-szervezésimódszerekkel és technikával szemben a kapitalizálódó gazdaságok fölényben vannak. Nem is beszélve a külföldi tulajdonban levő tőkés ültetvényekről. Tehát a bizonyos mértékig kollektív termeléssel foglalkozó ősi közösségek és a kapitalista gazdaságok közötti verseny folyik. Vajon ilyen körülmények között helyes-e és lehetséges-e a szövetkezetek kialakítása, az ősközösségi közösségek továbbfejlesztése, — vagy pedig hagyni kell a kapitalizálódási folyamatot tovább haladni.

Valóban bizonyos szempontból a kapitalista fejlődési út egyszerűbb lenne és hatékonyabb. Nem kellene az embereket meggyőzni, átnevelni, hanem csak a gazdasági spontán kényszer erejénél fogva elszegődnének a tőkés farmerhez, és annak fegyelmezése szigorúbb lenne. A modernebb technikát alkalmazó tőkés farmokon gyorsabb nagyobb eredményt (átlagtermés növelés, önköltségsökkentés), stb. lehetne elérni. Mindezek ellenére Tanzániában a nehezebb utat, a szövetkezeti átalakítást választják. Igaz, egyelőre ennek nagyon a kezdetén vannak, és az is igaz, hogy látják, ez igen hosszú folyamat lesz. Nyerere elnök — az elméletileg lehetséges két útról a következőket írja: „Ha ez a kapitalista fejlődés történik mindenfelé az országban, mi, Tanzánia nemzeti gazdaságának egy nagyszerű statisztikai növekedését érhetjük el, de a néptömegek nem szükségképp fognak jobban élni. Ellenkezőleg, ahogy a föld szűkösebbé válik, szembetaláljuk magunkat a „farmerek” és a „munkások” osztályaival, az utóbbiak képtelenek lesznek mind arra, hogy saját maguknak dolgozzanak, mind arra, hogy teljes megtérítést kapják annak, amivel ők hozzájárultak a teljes termékhez.

Mezőgazdasági proletárokká fognak válni, akiknek léte más emberek döntéseitől függ, és következésképp alávétve mindazoknak a megaláztatottságoknak, társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeknek és létbizonytalanságnak, amelyeket az ilyen helyzet maga után von.”⁴

³ The Arusha Declaration. (Dar Es Salaam. 1967. The publicity section of TANU). 3. old.

⁴ I. K. Nyerere: Socialism and Rural development. (Dar Es Salaam. 1967. Government Printer). 8. old.

Íme tehát ez az alternatíva, és az „ára” annak a mezőgazdaság kapitalista fejlődésének, amelyet még mindig ajánlanak a fejlődő országoknak, csak éppen ezekről a következményekről feledkeznek meg.

Ezen előzmények után tekintsük át röviden a szövetkezetek fejlődését és néhány főbb vonását Tanzániában.

2. Értékesítő szövetkezetek

A szövetkezetek Tanzániában az 1930-as évek elején jelentek meg és kezdtek elterjedni főleg a kávé és gyapottermő vidékeken.

A szövetkezetek a függetlenség előtt⁵

Év	1948	1953	1957	1958	1959
Szövetkezetek száma	62	188	474	546	617
Tagok száma (ezer)	52	153	305	319	325

Vajon mi az oka annak a viszonylag gyors növekedésnek, illetve annak, hogy az angol gyarmatiügyi hatóságok, angol és az indiai kereskedők eltúrték az értékesítő szövetkezetek létesítését, sőt az angol gyarmati hatóságok még bizonyos értelemben támogatták is.

A magyarázat az, hogy az értékesítő szövetkezetek nem feltétlenül sértik a tőkés termelők és kereskedők érdekeit, sőt még éppen elősegítik ezt. A sokezer kávé és gyapotot termelő kis farmertől, akik egymástól sokszor igen nagy távolságra helyezkednek el, felvásárolni, szortírozni, elszállítani, raktározni a terméket, olyan nagy költséget igényel és viszonylag kis hasznot hoz, hogy ezt szívesen átadja a magánkereskedő a szövetkezetnek. Ha netán elvállalja, akkor olyan hasznot akar érte, ami elkerülhetetlenül lenyomja a felvásárlási árat, csökkentve ezzel a termelők érdekeltiségét, ami viszont az exportőr (angol-indiai) cégek érdekeibe ütközik. Az exportőr cégeknek érdekük volt tehát minél többet termeltetni (kávét, gyapotot) és így a haszonra törekvő indiai kereskedőket kikapcsolni a közvetítésből. Másik oldalról — a termelés növelésére technikai fejlesztésre volt szükség —, és ezt megint csak bizonyos mértékig az értékesítő szövetkezeteken keresztül lehetett az egyes kistermelők felé közvetíteni, hiszen a magánkereskedők erre nem hajlandók. Az érdekessége a dolognak az, hogy a kávé bizonyos feldolgozása, pörkölése, illetve a gyapot magtalanítása már jövedelmezőbb volt, és itt az indiai magántőke volt az úr, úgyhogy a szövetkezeteknek fokozatosan igen komoly harccal sikerült csak, és csak részben ezeket a feldolgozó kis üzemeket átvenni.

A szövetkezetek döntő többségben tehát felvásárlással foglalkoztak — feldolgozás, hitelnyújtás, tagok fogyasztási cikkekkel való ellátása, stb., ahol a helyi burzsoá rétegek érdekeibe ütköztek volna — ezeket a funkciókat szinte nem engedték kifejldni.

Nem véletlen tehát, hogy a szocializmus útját választó Tanzániában az értékesítő szövetkezetek funkcióinak kiszélesítéséről, másfelől mezőgazdasági és ipari termelőszövetkezetek létrehozásáról van szó. Felismerték azt, hogy az értékesítő szövetkezetek önmagukban még nem szocialisták, és szolgálhatják a tőkés fejlődést is.

⁵ The Economic Development of Tanganyika. (Dar Es Salaam, 1960. Government Printer). 121. old.

Szépen tükröződik ez a gondolat Nyerere elnök egyik pamfletjében, ahol a következőket írja: „Bár az értékesítő szövetkezetek szocialisták abban az értelemben, hogy ezek a termelők együttes tevékenységét képviselik — ezek lehetnek a kapitalizmust szolgáló szocialista intézmények, ha a mezőgazdasági termelés alapvető szervezete kapitalista... Mivel a farmerek szövetkezeti értékesítő társasága a farmereket szolgáló intézmény; ha ezek kapitalista farmerek, akkor a szövetkezeti értékesítő társulat azt fogja jelenteni, hogy a kapitalisták egyik csoportja — a farmerek — védik a saját érdekeiket, a kapitalisták másik csoportjával — a közvetítő kereskedőkkel — szemben. A szövetkezeti értékesítő társaságok csak akkor szolgálják a szocializmust, ha maga a mezőgazdasági termelés szocialista módon van szervezve.”⁶

Az értékesítő szövetkezetek gyorsütemű fejlesztése következett be a függetlenség kivívása (1961) óta. Az 1961-beli 857 szövetkezeti társasággal szemben 1966-ban 1616 értékesítő szövetkezet volt az országban.

A szövetkezeti társaságok tevékenységi megoszlását jól jellemzi az 1963-as évre vonatkozó kimutatás.

Szövetkezeti társaságok 1963 dec.⁷

Szövetk. típusa	Tagok száma	Részvény tőke £ tőke	Forgalom £	Társaságok száma
Szállítási	226	1826	74 020	10
Ipari (építő, kézmű)	1777	688	29 447	15
Fogyasztó	3196	3246	430 856	37
Bank hitel	593	164 095	2 612 260	1
Takaréksz.	270	2565	2 915	19
Értékesítő	452 891	306 181	13 133 505	1119
Összes	458 953	478 601	16 283 003	1201

Az előző statisztikai táblázatból kiderül, hogy az értékesítő szövetkezetek — az össz szövetkezetek 93%-át teszik ki. Az össz szövetkezeti tagok 98%-a értékesítő szövetkezetekben van.

A kiskereskedelem szinte teljes egészében az indiaiak kezében van, akik igen gyakran 50—100%-os haszonnal dolgoznak és igen gazdagok. Ilyen körülmények között az idegenek kezében (indiai) levő kereskedelmi tőke ellen régen aktuális lenne egy fogyasztói-kiskereskedelmi szövetkezeti hálózat kialakítása. Ennek ellenére azonban az ilyen szövetkezetek aránya mindössze 3%, és tagságuk az össz szövetkezeti tagságnak mindössze 1 ezreléke. A fogyasztói szövetkezetek visszamaradottságát — sőt gyakorlati hiányát — az elnöki különbizottság jelentése⁸ a következő-

⁶ J. K. Nyerere: Uo. 9. old.

⁷ Statistical Abstract 1964. (Dar Es Salaam, 1965. Government Printer). 96. old.

⁸ Report of the Presidential Special Committee of Enquiry into the Cooperative movements and Marketing Boards 44. old. (Dar Es Salaam, 1966. Government Printer).

képpen indokolja: „Azok a kísérletek, hogy életképes fogyasztói szövetkezeteket hozzanak létre Tanganyikában, a múlt években általában kudarcra végződtek a következő főbb oknál fogva: a méltányos árakon történő nagykereskedelmi ellátáshoz való hozzáférhetőség hiánya, tőkehiány, valamint a kereskedelemben képzett afrikai személyek hiánya.” Ezen finom általános megfogalmazás mögött nem nehéz észrevenni az angol és az indiai nagykereskedelmi tőke diszkriminációs, szövetkezetellenes politikáját. Az indiai nagykereskedők vagy nem adtak el, vagy egyenesen szinte csak kiskereskedelmi áron az afrikai kis szatócsoknak, illetve fogyasztói szövetkezeteknek. Az indiai kasztszellem még Indiában is él, hát még egy idegen országban, ahol kisebbségben vannak. Egymást segítik, monopolisztikus helyzeteket alakítanak ki a sokszor fél országot behálózó rokonsági hálózati rendszerükkel. Az indiai és angol nagykereskedőktől nem igen kaphat hitelre a szövetkezet árut, és hasonló a helyzet az angol és indiai bankok esetében is.

Egy jelentősebb kísérletet tettek 1962-ben Tanzániában egy szervezet, Tanganyikai Szövetkezeteket Ellátó Társaság létrehozására, amelynek az lett volna és volt a feladata, hogy nagykereskedelmi ellátója legyen a szövetkezeteknek. Azonban alapjában véve ez sem sikerült és 1966-ban műveleteinek nagy részét egy másik szervezet vette át. A kudarc oka nyilvánvaló, a nagykereskedők és termelők, valamint a külföldi ellátók burkolt és nyílt szabotálsa. Jelentős szerepet játszott továbbá az is, hogy ekkor még ez a szervezet döntően indiai és angol tisztviselőket és szakértőket alkalmazott. Ez a vállalkozás csak akkor lesz majd sikeres, ha a külföldi szállítók rákényszeríthetők arra, hogy ennek a nagykereskedelmi szövetkezeti ellátó társaságnak is egyenlő feltételekkel adjanak el árut, és ha e vállalkozás alkalmazottai hozzáértő afrikaiak lesznek és nem idegenek.

Összefoglalva tehát a kormány és a párt politikája az értékesítő szövetkezetekkel kapcsolatban az, hogy ezeket fejleszteni kell (számban is), de főleg olyan funkciókat, amelyek közelebb viszik a termeléshez, illetve feldolgozzák a mezőgazdasági nyersanyagot. Ilyen funkciók: feldolgozás, hitel, mezőgazdasági eszközellátás, fejlettebb mezőgazdasági módszerek elterjesztése a termelők felé, ipari és szolgáltató vállalatokban való részvétel, fogyasztók ellátása, stb.

3. Mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozásának kérdése. Kisparaszti gazdaság, vagy szocialista nagyüzem

Tekintettel arra, hogy a gazdaságok kb. 50—60%-a nem is gazdaság a szó igazi értelmében, eladásra szánt árut nem termelő a kis ház, illetve gunyhó, és a környékén levő 2—3 holdnyi föld. Ezen legfeljebb annyit lehet termelni, amennyi a saját szükségletre kell. A gazdaságok többi része is alig és csak rendszertelenül termel árut. Tehát ezekhez az alapjában véve naturálgazdálkodást folytató gazdaságokhoz képest a kisárutermelő gazdaság jelentős előrelépés. A kisárutermelésben rejlő gazdasági lehetőségek még nincsenek kihasználva. Vajon ilyen körülmények között nem korai vagy esetleg egyáltalában felesleges a mezőgazdasági termelőszövetkezetek fejlesztését elkezdeni? Nyerere elnök világosan felismeri a termelőerők és termelési viszonyok (tulajdonviszonyok) közötti összefüggést, amikor a következőket írja: „A jólét biztosításához legalább a modern ismeretek és technika előnyei egy részének biztosítása szükséges. Így a munkaeszközök egyéni tulajdona többé már nem általánosan lehetséges; népünk kívánja a tömegtermelés termékeit és az e technológia által lehetővé tett könnyebb életet. Még a mezőgazdaságban is többé már nem nyugodhatunk bele elégedetten abba helyzetbe, amikor minden egyes farmer tulajdonában

van a saját kapája és bokorvágó nagy kése, és mint egyetlen eszközöket használja őket. Ilyen módszerekkel verejtéke nagyon kis hozamot eredményez. Míhelyt azonban hatékonyabb és bonyolultabb szerszámok használatosak, az egyéni tulajdon, vagy lehetetlenné válik, vagy az erőforrások nagy pazarlását vonja maga után.”⁹

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozása irányába tett első lépéseként elkezdték a sok millió kis elszórt, egymástól távol eső paraszti háztartások (alapjában véve természetes gazdaságok) koncentrált falvakba való tömörítését, az ún. falu településekre (village settlement). Az elnök 1963. márciusi utasítására egy külön testületet, a Mezőgazdasági Telepítésügyi Bizottságot és annak végrehajtó és tanácsadó szervét, a „Falu Telepítésügyi Ügynökséget (Village Settlement Agency) hozták létre. Ezeknek a szervezeteknek az a feladatuk, hogy ellenőrizzék és szervezzék a falu településeket.

Ezen általános feladatokon túlmenően a Bizottság feladata: egy sor *mintaszövetkezet*, azaz falusi település létesítése azon célból, hogy például szolgáljanak a későbbi társadalmi-gazdasági átalakítás számára.

Ezek az ún. mintatelepülések közvetlenül két problémát voltak hivatottak megoldani; bizonyos sűrűn lakott területek földhiányát, és a városba özönlés és az ott jelentkező munkanélküliséget. Az első időszakban (1963-tól 1966-ig) az volt a politika, hogy teljesen új, lakatlan területeken és aránylag nagy beruházásokkal hozzák létre a településeket. Egy-egy település kb. 250 családból, azaz kb. 1000 személyből áll, a teljes tőke költsége kb. 150 000 font, egy családra eső költsége pedig 600 font. Ennek az összegnek kb. 87%-át a telepesek egy 25 éves időszak alatt fizetnék vissza. Ezekre a falutelepülésekre tehát az volt a jellemző, hogy igen nagy tőkeigényességűek voltak, magukba foglalták a házipépítés, infrastruktúra, iskola, egészségügyi és a mezőgazdasági üzem költségeit, gépeket is. A későbbiekben azonban ez a politika megváltozott, sokkal szerényebb célokat tűztek ki és a nagy beruházást igénylő, nagymértékben gépesített falutelepülések helyett, amelyek persze nagy adósságterheket jelentettek a telepesekre, és sokszor alig megtérülő beruházást az államra — a nagymértékben saját erőre, emberi és állati igaerőre támaszkodó gazdaságok létrehozására törekedtek. Az 1968—69 gazdasági évben 20 ilyen falutelepülés volt az országban.

Ezek a falutelepülések csak kezdetei a szövetkezeteknek, úgysis lehetne nevezni, legegyszerűbb formái a társulásnak, ahol alapjában véve mindent egyénileg csinálnak a telepesek, bozótirtás, gunyhóépítés és ahol van, traktorok használatát kivéve. Természetesen nemcsak az együttes munka (e néhány vonatkozásban), hanem az együttes élet (kút jó ivóvízzel, iskola, egészségügyi szolgálat, stb.) kedvezőbb feltételeit is figyelembe kell venni. A falutelepülések — szövetkezeti, cooperációs jellege igen különböző, fokozatosan igyekezzenek ezt kiterjeszteni a munka, és az élet egyre több területére.

Fokozatosan a falutelepüléseket (Village Settlements) át fogják alakítani szocialista falukká. (Szuahéli nyelven: „Ujamaa Village”), amelyekben az együttes munka és az együttes élet döntő szerepet játszik.

⁹ Nyerere: Freedom and Socialism. (Dar Es Salaam, 1969. Oxford Univ. Press.) 305. old.

4. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek néhány sajátossága

1. A tradicionálishoz való visszanyúlás.

Egy fontos sajátossága a szövetkezeti politikának, annak hangsúlyozása, hogy ezek a szövetkezetek nem teljesen újak, nem teljesen idegenek az afrikaiak termelő tevékenységében. Sőt, az önzés, a kapitalizálódó tendencia az idegen és ezt kell megállítani, és visszatérni a régi természetes kooperációs, egymást segítő életmódhoz. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a régi tradicionális együttműködést, gazdálkodást *idealizálnák*. Nyerere elnök könyvében „Szocializmus és mezőgazdaság fejlesztése” nagyon szépen leírja azt a problémát, hogy a hagyományos rendszerben (ahogy ő a törzsi közösségek gazdálkodását, életmódját nevezi) három alapelv megléte biztosította a szocialista-cooperációs jelleget. A törzsi tagok egymás iránti szeretete és megbecsülése, részesedés a közösen termelt javakból és az egyetemes munkakötelesség.

Ugyanakkor azt is leírja, hogy két alapvető hiányossága volt és van, amit ki lehet és ki kell küszöbölni. Az egyik a tudatlanság, a másik a gazdálkodó egységek kis mérete. A következőket írja¹⁰: „Hogy létrehozzuk ezt a nemzetet (szocialista nemzet), az „Ujamaa” család három elve szilárd alapjaira kell építenünk. Azonban ezekhez az alapelvekhez hozzá kell adnunk azt a tudást és eszközöket, amelyek szükségesek annak a szegénységnek a legyőzéséhez, amely a hagyományos afrikai társadalomban létezett. Más szavakkal, hozzá kell adnunk azokat az elemeket, amelyek lehetővé teszik az egy munkásra eső termelés növekedését és azt, hogy az emberi erőfeszítések nagyobb eredményt hoznak az ő szükséglete kielégítésére. Hagyományos rendszerünket kell vegyük, ki kell javítani hiányosságait és ennek szolgálatához kell igazítani azokat a dolgokat, amelyek más országok technikailag fejlettebb társadalmaitól tanulni tudunk?”

Azt hiszem világos, hogy nem az ősi állapotok idealizálásáról van szó.

De vajon miért ez a hagyományshoz való ragaszkodás, visszanyúlás? Véleményem szerint ennek két fő oka van. Az egyik az, hogy Nyerere nagyon helyesen veszi számba azt az egyszerű tényt, hogy egy viszonylag fejletlen társadalomban óriási ereje van a hagyományoknak. A másik, a burzsoá propaganda — szocialista országok-ellenes hadjárata, és így szövetkezet-ellenes hadjárata is oly erős (újság, rádió, nyugaton tanult szakemberek), hogy jelentősen gátolná a szövetkezeti átalakulást, ha az elsősorban vagy túlnyomóan azokra a példákra, sikerekre épülne, azokra hivatkozna, amit a szocialista országokban elértek. A burzsoá propaganda ugyanis előszeretettel használja fel a nacionalista érzéseket, a szövetkezetek ellen (szövetkezetek Oroszországból importáltak) a régi hagyományokhoz azonban nem mer olyan nyíltan hozzányúlni.

2. Az önkéntesség, fokozatosság állami támogatás alapelvei

Ez a vonása a szövetkezeteket létrehozó politikának nem specifikus vonás, hiszen ezek a lenini alapelvek. Nyerere, a már idézett könyvében Leninre kifejezetten nem hivatkozik, azonban érdekes, hogy ezeket az alapelveket ő is elengedhetetleneknek tartja. A következőket írja:¹¹ „Életképes szocialista közösségeket csak akaró,

¹⁰ Nyerere: *Socialism and Rural Development*. (Dar Es Salaam 1968. Government Printer. 4. oldal.

¹¹ Nyerere: *Uo.* 21. old.

hajlandó tagokkal lehet létrehozni, a vezetésnek és a kormánynak nem az a feladata, hogy megpróbálja és kényszerítse ezt a fejlődést, hanem az, hogy megmagyarázza, bátorítson és részt vegyen benne”.

A már fentebb idézett politikai brossúrájában Nyerere elnök hangsúlyozza a fokozatos, több szakaszban való átalakítás szükségességét, mégpedig ezt a fokozatosságot azért tartja szükségesnek, hogy a parasztok maguk ismerjék fel és szokjanak hozzá a közös munka előnyeire.

Ezt a fokozatosságot — a közösségi farm és az egyéni földterület arányának változásával lehet megvalósítani. A kezdeti időszakban a közösségi föld még kis részét alkotja a falutelepülés össz területének és dominál az egyénileg művelt terület, főleg saját élelmiszerszükségletük kielégítése céljából. A fejlettebb fokán már dominál a közösségi föld és a saját célra művelt föld csak olyan „háztáji”, kiegészítő feladatot tölt be.

Ami a harmadik alapelvet illeti — vagyis az állami támogatást — Nyerere a mezőgazdasági tanácsadást, szakemberképzést, vetőmagellátás, kisebb kölcsönök nyújtását, említi meg, mint a kormány, illetve a helyi hatóságok feladatát.

3. A szövetkezetek (Ujamaa) mint sokoldalú élet- és munkaközösségek és mint a demokratizmus alapegységei

A szövetkezetek funkcióival kapcsolatos elképzelések és ezeknek gazdaságpolitikában való végrehajtása olyan, hogy az nem korlátozódik az együttesen (vagy részben közösen) végzett munkákra, vagy a termeléssel közvetlenül összefüggő feladatokra (hitel, ismeretterjesztés, stb.), hanem pl. iskolák, egészségügyi intézmények, stb. létesítése és fenntartása.

Sőt, már szó volt, hogy a „falutelepülések” egy kezdeti igen egyszerű formáját jelentik a szövetkezésnek, ahol nem elsősorban a termelés a közös, hanem tiszta vizet biztosító kút, iskola, utak, orvosi rendelő, stb. létesítése, úgymond a társadalmi infrastruktúra létesítése az, amit a korábbi szétszórt lakosság ilyen településekre való tömörülése lehetővé tesz. Ezen funkcióknak (iskola, egészségügy, kútfürás, útépítés) e szövetkezetek által történő elvégzése — a központi kormányt felmenti az alól, hogy adókból fedezze ezeket. Az adóztatásnak, nagyobb mértékű növelésének igen jelentős nehézségei vannak (gyarmati időszak adói), másrészt a szövetkezeti közösség közvetlenebbül érzi, hogy az ő érdekeit szolgálja az, ha pl. közös munkával építenek egy iskolát, vagy kútat.

Ezek a szocialista falvak egyben a *demokrácia alapegységei* is. Nyerere különösen hangsúlyozza, hogy a szocialista falu tagjainak gyűlése kell, hogy minden lényeges dologban döntsön és a vezető is köteles e döntésekben engedelmeskedni. Egy érdekes példával érzékelteti ezt a szocialista faluban érvényesülő demokráciát.¹² „Tegyük fel, néhány család úgy döntött, hogy szövetkezeti gazdaságot és falut létesítenek, és azt vitatják, hol építsék a házaikat. A kérdés az, vajon fent a dombon, vagy lent a völgyben, az érvek: könnyű vízszerezés, de áradás veszélye a völgyben. A jó vezető, aki tagja e csoportnak, érvelhet, hogy jobb a házakat a dombra építeni és vállalni vízfordás nehézségeit, legalább addig, amíg lehetővé válik egy szivattyú, illetve csővezeték létesítése. De tételezzük fel, hogy a vezető minden erőfeszítése ellenére az az általános vélemény, hogy a víz széléhez közel építkezzenek. Mit kell a vezetőnek

¹² President Nyerere's opening speech to the T. Y. L. (University Branch) Seminar on „Socialism and Rural Development”, on 21. st. January 1968.

tennie? A válasz világos, teljes részt kell vállalnia a faluépítés munkájában, lent a völgyben"... Az embereknek meg kell engedni, hogy maguk döntsenek, s következéssképp hibát kövessenek el. Csak akkor, ha mi elfogadjuk ezt, akkor fogadtuk el valójában a szocializmus- és mezőgazdaság-fejlesztés filozófiáját. Lehet, hogy ennek eredményeként a kudarcok és kiábrándulások árait kell fizetnünk, de ez elkerülhetetlen.

Valóban így van, ha a vezető a többség véleményével ellentétben maga dönt, pusztán gazdasági szempontból jobban járnak, mert megtakarítják azt a munkát, amit az előtött, lerombolt házakba fektettek, a tagság nem érzi magáénak a szövetkezetet és a demokrácia nem érvényesül.

Ha a nemzet ilyen demokratikus elveken alapuló közösségekből tevődik össze, amelyek elküldik képviselőiket a felsőbb szervekbe — válik a nemzet szocialista nemzetté.¹³

4. A gépesítés, nagyüzem kérdése

Mint arról már szó volt, a falusi települések létrehozásának korábbi időszakai-ban — kb. 1966-ig — a világbank különböző tanácsadóinak javaslatára a kormány erősen tőke-intenzív, gépekkel ellátott gazdaságok létrehozására törekedett. Ezt az elvet később nagyon helyesen elvetették és ehelyett inkább a közösségek saját erőforrásaira, emberi munkaerőre, és az állati munkaerő fokozatos felhasználására törekszenek.

Ezek a szövetkezeti faluk általában kicsik és törekvés is van, hogy kicsikkel, egyszerűbbekkel kezdjék — sem megvenni, sem kihasználni, sem pedig javítani jelenleg nem tudnák a traktorokat, gépeket.

A szövetkezetek előnye — a szétaprózott kisgazdaságokkal szemben — nemcsak akkor mutatkozik meg, ha az gépi felszerelésen alapul. A kezdeti időszakban a kooperációból és a munkamegosztásból származó előnyök még olyan kihasználatlanok lehetnek, hogy ezek kiaknázása is óriási potenciális energiát tesz valóságossá. Ha figyelembe vesszük azt, hogy jelenleg az állati igaerőt és az ekét szinte alig használják az országban, akkor megértjük, hogy még ennek kihasználása, elterjesztése szövetkezeteken belül mennyire fontos.

Azt világosan látják, hogy végső fokon a gépesítés a cél, azonban jelenleg és még sokáig, — amíg a szövetkezetek természetes önfejlődése el nem ér egy olyan pontot, amikor maguk felhalmozott terméktöbbletükből meg tudják venni a traktort és megfelelően kihasználni, ez csak a jövő feladata marad.

Összefoglalva tehát: Tanzániában a körülmények természetesen sok tekintetben mások, mint az európai vagy ázsiai szocialista országokban és ezt az oldalát a burzsoá ideológusok abszolutizálják. Bármennyire mások a feltételek, a szocializmus építésének általános törvényszerűségei léteznek, a specifikus jelleg mögött ott húzódik meg az általános. A mezőgazdaság szocialista átalakításának szükségessége, a kizsákmányolás megszüntetése, a mezőgazdaság területén is abszolút törvény. Ha a feltételek adottak, vagyis sok kisgazdaság van, akkor a szövetkezeti átalakítás szükséges, ez általános. Az, hogy a törzsi és egyéb hagyományokat milyen mértékben veszik figyelembe, támaszkodnak reá, s ez mint specifikum függ a körülményektől.

¹³ Nyerere: I. m. 18. old.

Ha a szövetkezeti átalakítás szükséges, akkor a lenini elveket feltétlenül figyelembe kell venni, függetlenül attól, hogy ezt így nevezik-e, vagy nem. Az azután a termelőerők adott fejlettségi fokától, a nemzetgazdaság konkrét teherbíró képességétől függ, hogy a szövetkezet, mint a termelőerők további fejlődését elősegítő társadalmi-gazdasági keret az egyszerű kooperáció, a munkamegosztás vagy a gépi rendszer sajátos termelőerőire épül elsősorban, illetve ezek kibontakozását és továbbfejlődését teszi lehetővé.

Д-р. Ласло Майер

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ РАЗВИТИЯ КООПЕРАТИВОВ В ТАНЗАНИИ

В первой части статьи рассматриваются некоторые показатели экономического и сельскохозяйственного уровня Танзании, т. е. размер сельскохозяйственной производственной стоимости в совокупном продукте, состав экспорта, товарное производство, самоснабжение в сельском хозяйстве.

Низкий экономический и сельскохозяйственный уровень, а также сравнительно суровые природные условия (небольшое количество и нерегулярность осадков) требуют от государства сознательной и планомерной политики, способствующей развитию экономики.

Статья подчеркивает осознание представителями социализма в Танзании, прежде всего президентом Нерере того, что развитие сельского хозяйства означает совместное развитие технических и общественных отношений. Производственные отношения (отношения собственности) являются необходимыми рамками, позволяющими развитие производительных сил. Президент Нерере видит решение проблемы в создании кооперативов (Уйямаа) социалистического типа.

Статья анализирует условия создания сбытовых кооперативов (еще до независимости), их роль и перспективу, а также тенденцию их преобразования.

В последней части статьи автор указывает на некоторые особенности кооперативных обществ (Уйямаа) в Танзании. Эти характерные черты следующие: отношение к традиционному принципу добровольности, постепенности, государственной помощи, кооперативы как многосторонние трудовые коммуны, а также основные единицы демократизма, вопрос о механизации и использовании человеческой рабочей силы.

В заключение в статье устанавливается, что в Танзании поняли: основным вопросом развития сельского хозяйства является кооператив, и при создании кооперативной системы учитываются как общие, так и специфические закономерности.

Dr. László Mayer

EINIGE MOMENTE DER ENTWICKLUNG DER GENOSSENSCHAFTEN IN TANSANIA

Der erste Teil der Studie befaßt sich mit einigen Charakteristika des wirtschaftlichen und landwirtschaftlichen Niveaus in Tansania: mit dem Anteil der landwirtschaftlichen Produktion an der Gesamtproduktion (GDP), der Exportstruktur, der (Warenproduktion, der Selbstversorgung in der Landwirtschaft.

Das niedrige Entwicklungsniveau der Landwirtschaft und die schwierigen natürlichen Bedingungen (spärliche und unregelmäßige Niederschläge) fordern die bewußte Wirtschaftsplanung des Staates.

Die Studie übernimmt die Auffassung der führenden Vertreter des tansanischen Sozialismus — vor allem des Präsidenten Nyerere —, daß die Entwicklung in der Landwirtschaft parallel zur Entwicklung der technischen und gesellschaftlichen (Eigentums-) Bedingungen vor sich gehen muß.

Die Produktionsverhältnisse beziehungsweise Eigentumsverhältnisse bilden den Rahmen, der eine Entwicklung der Produktivkräfte möglich macht. Präsident Nyerere sieht die Lösung in der Schaffung von Produktionsgenossenschaften sozialistischen typs (Ujamaa.)

Der Artikel analysiert die Umstände, unter denen Verkaufsgenossenschaften gegründet wurden (bereits vor der Unabhängigkeit), er betrachtet Bedeutung und Perspektiven dieser Genossenschaften und die Richtung, in der ihre Umgestaltung zeigt. Im letzten Teil werden einige Ziele aufgezählt, auf die sich die genossenschaftlichen Vereinigungen (Ujamaa) orientieren: Einbeziehung der Traditionen, Freiwilligkeit, stufenweise Entwicklung, staatliche Unterstützung, die Genossenschaft soll eine vielseitige Lebens- und Arbeitsgemeinschaft darstellen, die Grundeinheit des Demokratismus, die Mechanisierung muß entwickelt, die menschliche Arbeitskraft besser ausgenutzt werden.

Zum Abschluß weist die Studie auf die Erkenntnis hin, daß das entscheidende Problem für die Entwicklung der Landwirtschaft das Problem der Genossenschaften ist und daß bei der Herausbildung des Genossenschaftssystems die allgemeinen und besonderen Gesetzmäßigkeiten gleichermaßen in Betracht gezogen werden müssen.